

fra Bune Skjold: De nasjonale
"strøketene", 1948.

Norges Fiskarlag hadde for sin del i 1945 gått inn for et generelt forbud mot trål-fiske. Fiskarlagets eget standpunkt var også under utforming. Året etter hadde Fiskarlaget åpnet for et visst trålfiske, forutsatt at den var «på bred kooperativ basis», som alternativ til rederkapitalismen. Dette ble Fiskarlagets standpunkt i de følgende år: et kooperativt basert trålfiske som supplement til kystfiske, med kooperativ kontroll også over tilvirknings- og eksportleddet.⁴²⁷ – For det annet virket ikke Reidar Carlsens eget syn avklart på det tidspunkt han ble fiskeriminister. Reidar Carlsen kom selv fra kystfiskerimiljøet som sekretær i Norges Fiskarlag, og fra 1945 var han stortingsrepresentant fra Nordland. Carlsens uttalelser de neste år lar seg ikke entydig plassere. På den ene side støttet han regjeringens industrielle moderniseringsperspektiv (1947): «Vi er dårlig tjent med at det på 3 måneder tas opp 300.000 tonn fisk med 60.000 mann. Vi er bedre tjent med at det brukes 30.000 mann i 6 måneder eller 15.000 mann i 12 måneder. [...] Vi mangler 82.000 mann i industri- og anleggsvirksomhet.»⁴²⁸ En slik formulering var i samsvar med det syn på rasjonalisert fiske – med økt vekt på trålfiske – som Brofoss hadde fremlagt på regjeringens vegne i Nasjonalbudsjettet for 1947. – Men samme år uttalte Carlsen seg skeptisk til tråldriften i større omfang, og noe senere konstaterte han at tråldriften hittil hadde vist seg lite lønnsom. Reidar Carlsen synes gradvis å ha akseptert mer radikale moderniseringsstandpunkter, men den dominerende moderniseringsstrategi ble fiskeridirektøren og ikke fiskeriministeren. Et forklarende moment kan være at fiskeriministerens oppgave ikke – som teknokratenes – bare var å pland dirigere fiskeritruvkingen, men også å sikre fiskeribefolkningens oppslutning så langt som mulig.

Regjeringen var drivkraften i den teknokratiske modernisering av fiskeriene, men med sikker støtte fra bl.a. Høyre i striden om trålloven i 1951. Regjeringen ville ha handlingsfrihet, for den var klar over at f.eks. for stramme investeringsrestriksjoner ville vanskeliggjøre gjennomføringen av moderniseringspolitikken. De borgerlige partiene nær i denne saken ingen bekymring for de politikkutformende fullmakter som departementet ville få: «[...] for mitt vedkommende har jeg tross alt så pass megen tillit både til den sittende og kommende fiskeriministre at jeg gjerne lar dem få den myndighet som det her er tale om.»⁴²⁹ Slik formulerte Høyres John Lyng seg som begrunnelse for sin oppslutning om regjeringens forslag. Ved denne anledning merket en overhodet intet til den prinsipielle, rettsstatlig begrunnede skepsis til styringsfullmakter på regjeringens hånd som var et hovedtema i den opposisjon Høyre med Lyng som ideolog førte nettopp på denne tid mot regulerings- og rasjonaliseringspolitikken innen industri og handel.

Det var regjeringen og reformteknokratene som var aktivistene for den radikale moderniseringslinje. De borgerlige partiene fulgte etter, men heller ikke mer. Og andre kystnasjoner, som f.eks. Canada, reduserte sin trålerflåte på denne tiden. Men i Norge valgte en å følge en annen linje som førte regjeringen på kollisionskurs med viktige deler av dens velgerkorps. Avgjørende var hensynet til det industrielle moderniseringsprogram, til industrien som den primære næring i

sosialdemokratisk forstand. Dette program forutsatte for det første at arbeidskraft i stort omfang ble frigjort fra de tradisjonelle primærnæringer, og for det annet at også fiskeriene i større grad ble industrialisert. Det tradisjonelle fiske basert på mindre, selvtente fiskere, representerte en individualistisk livsform som kunne oppfattes som en tradisjonell konkurrent til en moderne, sosialdemokratisk arbeidsorganisering i større grupper.

Reformteknokratene festet gradvis sitt grep om fiskerisektoren. Et nytt stadium markerte Torskefisketurvalget som Brofoss ledet; det var et rent ekspertvalg uten noen partsrepresentasjon. Brofoss' forslag om ytterligere liberalisering av etendomsretten til fiskerifartøyer fikk støtte fra fiskeridirektør Sunnanå, mens Fiskarlaget gikk imot og mobiliserte Stortinget for sitt syn. Reformteknokratene vant gradvis frem, men ble kontinuerlig holdt tilbake av opposisjonens mobilisering, eller trussel om mobilisering, via den parlamentariske kanal. Fiskeriministeren søkte å føre frem moderniseringspolitikken, men uten åpen konfrontasjon med opposisjonen. Slik foreslo fiskeriministeren en mindre vidtgående liberalisering enn reformteknokratene hadde ønsket seg. Derved kunne forslaget passere Stortinget smertefritt.⁴³⁰

INGENIØRINDUSTRIALISTENE

Arbeiderpartiet møtte etterkrigstiden med en ambisjon om en sosialistisk omforming av den industrielle basis, samfunnslivets sentrum. I det arrangement med direkte reguleringer av samfunnsøkonomien som ble etablert i de første etterkrigsårene, var det elementer som pekte i en slik sosialistisk retning. En forutsetning for å kunne realisere denne ambisjon var at det ble skapt en sakkyndig kompetanse i sosialistisk industrialisme – en sosialistisk moteekspertise til den kapitalistiske bedriftskompetanse de næringsdrivende kunne påberøpe seg innen næringsutvikling og bedriftsledelse.

Det var denne kapitalistiske kompetanstradisjon Arbeiderpartiet søkte å utfordre, bl.a. gjennom lovgivning som ville gi det offentlige fullmakt til å regulere og rasjonalisere næringslivet. På dette felt besatt den offentlige forvaltning i utgangspunkt så godt som ingen kompetanse. Arbeiderpartiet hadde så vidt begynt å sykle med tankene om en sosialistisk næringspolitikk i 1930-årene. I den første etterkrigstid søkte partiet å komme utover det prinsipielle ideologiske nivå. Tiden var for så vidt gunstig for de sosialistiske industrialister: Det private næringslivs posisjon i den offentlige opinion var ikke spesielt sterk – det var tid for en ekspansiv statsmakt også i det industrielle.

Blant dem som ivret for en ny tidsmessig og sosialistisk ledelse av industrien, var Arne Drogseth og Lorentz A. Conradi, som begge hørte til miljøet rundt Teknisk Forening av DNA. Arne Drogseth var bergingenør fra NTH; i førkrigsårene hadde han vært ved Marinens Hovedverft i Horten, og fra 1945 til 1951 var han

handels- og industriminister Lars Evensens politiske sekretær, og ble deretter sjef for det statlige holdingselskapet Norsk Bergverk. Lorentz A. Conradi var kjemiingenjør fra NTH, også han var en Evensens nærmeste medarbeidere. – Til utviklingen av det nye plansyre trengtes det «sakkyndige folk» (Drogseth) – med sakkyndighet forsto en gjerne «dyktige ingeniører» (Conradi).⁴³¹ Den offentlige industriforvaltning måtte tilføres ny sakkyndig kompetanse – ellers ville den stå uten den nødvendige autoritet» (Drogseth) overfor næringslivets fagfolk. Industrien hadde høyeste prioritet i regjeringspartiet, og det strategiske perspektiv var å la en teknisk kompetent industriforvaltning bli drivkraften i en samfunnsomskapende industripolitisk satsing.⁴³² Den nye industriforvaltning, først som Industridirektorat og dernest Industridepartement, skulle bøte på den akutte mangel på industriell sakkyndighet i det offentlige: Industridirektoratet skulle ifølge de opprinnelige intensjoner spenne fra den overordnede planlegging og styring av industrien, via gjennomføringen av de industrielle prioriteringer regjeringen bestemte, og ned til «det daglige løpende arbeid». Den nye industrielle sakkyndighet var forutsatt å være meget omfattende og variert – fra sentralisert planleggingskompetanse til desentralisert markedskompetanse. Den tradisjonelle forvaltningskompetanse hørte nærmest til på historiens skraphaug: «Departementene er skapt i en svunnen tid med et langt mer juridisk syn på samfunnet og individene enn det som er gjengs i dag» (Conradi). Alt det gamle kunne samles i en egen «avdeling for eldre forvaltningssaker», skrev Conradi til Drogseth. En var, også på dette felt, ved historiens nullpunkt. Her skulle og kunne det tenkes radikalt nytt, slik Drogseth formulerte det: «Vi kan bygge denne organisasjon opp fra grunnen av, slik vi mener det er mest hensiktsmessig, uten å være bundet av overlevering fra tidligere tider.»

Det måtte skapes nye organisasjonsformer i samsvar med den historiske utvikling, og den gikk nærmest uoppholdelig mot stordrift, mot «store sammenlutninger av monopolkarakter». Teknologideterminismen var også en radikal utopisme: «naturvitenskapen-teknikken som et overflødigtheshorn som i løpet av få generasjoner vil gi folkene en uanet velstand».⁴³³

Nå skulle det imidlertid raskt vise seg at den nye industriforvaltning ingeniør lunde makretet å leve opp til de store forventninger, iallfall ikke hos de sosialistiske industriteknokrater. Det ble for det meste programformuleringer uten noe resultat i form av institusjonell nyordning eller industriell bedriftsutvikling.⁴³⁴ De sosialistiske ingeniørindustriallister ble enslige svaler som etter hvert fløy – eller ble fløyet – andre steder hen.

Årdal-saken kom til å markere et skille – i denne sak støtته den sosialistiske ingeniørindustriallisme sammen med en konkurrerende ingeniørindustriallistretning. Det kom til ideologisk-politisk nærkamp mellom ingeniørindustriallistretning og ingeniørindustriallistene led et retningssveivende nederlag.

Conradi hadde av statsråd Evensens fått Årdal-saken som et spesialfelt. Den statlige beslaglegging av de tyske industriallister ga, påpekte Conradi for Evensen,

en enestående mulighet for staten til «å vinne erfaring i sosialistisk fabrikkdrift» – den måtte utnyttes «til siste trevl».⁴³⁵ Årdalanlegget så Conradi i et sosialistisk perspektiv – som «en begynnende overdragelse av produksjonsmidlene til samfunnet», til «offentlig industridrift i stort omfang».⁴³⁶ Årdal Verk skulle bli en sosialistisk «mønstrebedrift» og Årdal en «mønstreby». «Vår første store sosialistiske fabrikk må alltid være på toppen og tjene andre bedrifter til mønster.» Conradi la ikke skjul på de sovjetiske forbilder for sin mønstersosialisme: «Målet må være en Stachanov-ånd blant arbeidere, funksjonærer og ledelse, slik at hele bedriften blir gjennomstyret av en tro og vilje.» Og bedriftens direktør måtte derfor være «en mann med sterk samfunnsmessig, helst sosialistisk innstilling».⁴³⁷ Conradi forlot departementenes Oslo for å delta på stedet som entreprenør for det nye eksperiment: oppbyggingen av det industrielle fremtidssamfunn fra grunnen av rundt den nye statsbedrift. Det var et sosialistisk eksperiment i og med at den politiske makten i statsbedriften kunne forenes med lokal arbeidermakt. Regjeringen ville satse på Årdal som et spennende «sosialt eksperiment» som kunne bidra til «kartlegging av ukjent land». Hvis det gikk godt i Årdal og i Mo i Rana (Jernverket), «kunne en så sette opp disse bedrifters resultater mot alle skremslene mot sosialiseringen og si at så godt gikk det når staten overtok en bedrift». «Halve seiren» ville da være vunnet, mente statsminister Gerhardsen.⁴³⁸ Statsbedriftene var hjørnesteinsbedrifter også i en sosialistisk forstand: I denne industriallismen forestilte en seg det nye samfunn nærmest som en utvidet produksjonshall med fabrikk i sentrum. – Stortinget hadde uttrykkelig ønsket seg Årdal Verk som en «sosial mønstrebedrift», og med overveldende oppslutning ble Conradi i 1947 av lokalbefolkningen valgt inn i kommunestyre og formannskap og av de ansatte i bedriftens styre.

Som administrerende direktør for Årdal Verk ansatte statsråd Evensen Aage W. Owe – også han en ingeniørindustriallist, men i en noe annen versjon enn Conradi. Owe var utdannet kjemiingenjør fra NTH og hadde tidligere vært direktør for Margarinentralen og president for Den Norske Ingeniørforening (1937–41, 1945–46). Før krigen hadde han vært Ingeniørforeningens representant i Statens Tilrækkingskommissjon. Da han ble tilbudt stillingen som administrerende direktør for Årdal Verk, stilte han som betingelse at styreformannen måtte være «en ingeniør av høy standard, og at hans navn fortrinnsvis skulle være Jens Bache-Wiig».

«Gud veligne Dem, kan De klare det?» hadde industriminister Evensen utbrutt.⁴³⁹ Owe's forbindelse til Bache-Wiig gikk 30 år tilbake til da Owe var professor Bache-Wiig student ved NTH. I krigsårene hadde Bache-Wiig og Owe møttes regelmessig ved bridgebordet i lag med to andre samfunnsbeviste ingeniørindustriallister: Alf Ihlen, direktør for Strømmens Værksted og formann for Ingeniørforening, og Rolf Østbye, direktør for Bjølsen Valsemølle og formann for Ingeniørforeningens Oslo-avdeling.⁴⁴⁰ Dette bridgelaget hørte til et videre nett av ingeniørindustriallister som gruppette seg rundt Studieselkapet for Norsk Industri (SNI). SNI var blitt opprettet i mai 1944 på initiativ fra direktøren ved Christiania Spigerverk, Gunnar Schjelderup. I all hemmelighet hadde direktør Schjelderup

søkt å samle næringslivet om en plan for det industrielle etterkrigsnorge; en fryk-
tet «en lire ønskelig utvikling» med «mange statsbedrifter, som vil og må opstå hvis
ikke næringslivets menn selv viser tilstrekkelig initiativ». ⁴⁴¹ Selskapet skulle dels
forberede reising av ny industri og dels modernisering av eksisterende industri,
men også formidle ny teknologisk kunnskap fra de allierte til norsk næringsliv.
SNI, som fikk bred støtte fra næringslivet, kom likevel ikke til å spille rollen som
et slags annet sentrum til arbeiderpartistatens planstyre. Dets sentrale aktører inn-
gikk i den industrielle moderniseringskoalisjon som ble skapt under Arbeiderpar-
tietts hegemoniske ledelse. Gunnar Schjelderup fortsatte som administrerende
direktør for Christiania Spigerverk, og var samtidig medlem av den kommisjonen
som forberedte Norsk Jernverk. Aage W. Owe gikk på sin side direkte inn i ledel-
sen for det andre store statsindustrielle prosjekt.

Jens Bache-Wiig har selv berettet om da Owe oppsøkte ham for å få ham inn
i styret for Årdal Verk. Sammen med Owe kom en annen ingeniørindustrialist,
Joakim Ihlen, bror av Alf Ihlen og, som han, direktør for Strømmens Værksted.
Joakim Ihlen var selv medlem av interimsstyret for Årdal. Bache-Wiig stilte seg
umiddelbart avvisende fordi han mente «det var en uheldig løsning at Staten skulle
overta og drive tyskernes etterlatenskaper i Årdal». Hvis industrireisningen skulle
fullføres, burde det i tilfelle være i privat regi. ⁴⁴² Owe og Ihlen fikk imidlertid
overbevist Bache-Wiig om at anlegget burde fullføres, fabrikkene bli statlig og
Bache-Wiig gå inn i styret. – Bache-Wiig ble formann for det første ordinære
styret for Årdal Verk.

Hvem var så denne Jens Bache-Wiig som med Guds og industriminister Even-
sens velsignelse ble Owes styreformann i Årdal? Han var elektroingeniør fra Tysk-
land, og hadde arbeidet i tysk og amerikansk industri før han i 1912 ble kallet til
et professorat i elektroteknikk ved NTH. Noen år senere forlot han NTH for å bli
direktør for Elektrisk Bureau, deretter for Standard Telefon og Kabelfabrikk (eid
av International Telephone and Telegraph Corporation, ITT); i årene 1930–35
var han, med Berlin som base, sjef for ITTs tyske bedrifter og visepresident i ITT.
I 1939 hentet statsråd Trygve Lie ham til Forsyningsdepartementet som leder for
Direktoratet for Industriforsyning; i april 1940 ble han medlem av Administra-
sjonsrådet, fra 1942 til krigens slutt var han både generaldirektør og styreformann
for Norsk Hydro. Etter krigen ble Bache-Wiig igjen henter til ITTs øverste ledelse
i New York som visepresident og plassert i styrene for ITTs datterselskap i Dan-
mark og Sverige og for Standard Telefon og Kabelfabrikk hvor han var både general-
direktør og styreformann. Etter 1945 ble han sittende som styreformann for Norsk
Hydro.

Med Jens Bache-Wiig var den absolutte tungvekter blant de norske industria-
lister plassert som styreformann for regeringens sosialistiske mønsterbedrift. I egen
person representerte Bache-Wiig en bro mellom amerikansk industrikapitalisme
av det største format og norsk industrisocialisme i dens spede begynnelse. Jens
Bache-Wiig, en markert motstander av Arbeiderpartiets sosialisme solid forankret

på den borgerlige høyrefløy, ble plassert i en nøkkelposisjon i Gerhardsens stats-
industri.

Rundt Årdals styrebord møttes ingeniørindustrialismens to hovedretninger
– på den ene side Bache-Wiig og Owe, på den annen Conradi. Det tema de hadde
på sitt bord var: Hva slags bedrift skulle Årdal bli? Den skjellsettende sak var «oksyd-
avtalen». ⁴⁴³ I mai 1947 vedtok bedriftens styre, anført av Bache-Wiig og Owe, å
inngå en langsiktig avtale med det kanadiske storkonsernet Aluminium Limited
(Alcan) om leveranse av oksyd mot betaling i metall. Styrets mindretall, stortings-
representant Ivar Norevik (A) og Conradi, ville derimot at Årdal skulle bygge en
egen oksydfabrikk. Ifølge Bache-Wiig og Owe ville avtalen med Alcan gi alumi-
niumsverket et tryggere fundament for stabil og regelmessig drift og derved mulig-
heter for rask økonomisk vekst. «Frykten for økonomiske problemer var større
enn frykten for avhengighet», skriver Grønlie. ⁴⁴⁴ Conradi la hovedvekt på nasjo-
nal uavhengighet i forhold til internasjonal storkapital som en forutsetning for et
sosialistisk bedriftseksperiment. Conradi kunne vise til at en i Stortinget hadde
fremhevet at en oksydfabrikk burde bygges «så fort som mulig» for å unngå avhen-
gighet av internasjonal aluminiumsindustri. En samlet arbeidsstokk i Årdal stilte
seg bak mindretallet.

Regjeringen fulgte Bache-Wiig og Owes linje. Den hadde valgt å satse på tunge
navn fra det private næringsliv i bedriftsledelsen og kunne vanskelig desavuer
disse til fordel for et mindretall av Arbeiderpartiets egne folk i styret, som Grønlie
skriver, «selv om den ene hadde skrevet proposisjonen om Årdal Verk og den andre
var stortingsmann, og selv om disse støttet seg til Stortingets forutsetning». ⁴⁴⁵

Den endelige avgjørelse i saken fant sted i et hemmelig stortingsmøte først i
april 1948, og i tråd med den skjerpede konflikt med kommunistene ble frontlin-
jene også i Årdalsaken omdefinert til en front for eller imot kommunistene. I de
ni månedene pressede barten pågikk, ble overhodet ikke Conradi, styremindre-
tallet eller de fagorganiserte i Årdal nevnt i Arbeiderbladet – all oppmerksom-
het var rettet mot opposisjonen som en kommunistaksjon. ⁴⁴⁶ I Stortinget søkte
industriminister Evensen så langt som mulig å redusere betydningen av Conradi
arbeid i departementet i den grunnleggende fase, og – la statsråden til – «Årdal
Verk var vel ikke ment som noe laboratorium hvor en skulle drive alle slags
eksperimenter». ⁴⁴⁷

Årdal ble av Conradi, men ikke bare av ham, sett på som symbolet på det nye
Norge. Her i «Norges mest fullkomne gryte» ble «slaget om Norge» utkjempet,
lød det fortsatt i 1950 i Kontakt, Arbeiderpartiets ideologiske tidsskrift. Ordene
kom ikke fra en av ingeniørsosialistene, men fra en av dem som søkte å fange den
nye tid i litterær form – Agnar Mykle. Og Mykle hadde mer å si om Årdal, «en av
den norske stats industrielle kjæledegger»: «Lenin sa en gang at 'Sosialisme er elek-
trifisering og sovjet'. Han mente vel en fullstendig utnyttelse av naturkreftene til
menneskenes beste, under en demokratisk kontroll av arbeiderråd. Denne defini-
sjonen har ikke Russland nådd fram til, og den er heller ikke virkeliggjort i Årdal.

sitt samarbeid med sosialistene i arbeiderpartiet på samme måte som sitt industrielle samarbeid med tyskerne under krigen: «Noen måtte gjøre 'the dirty work'»,⁴⁵⁰ Det Bache-Wiig ga sin støtte var modernisering som modernisering – og ikke modernisering som sosialisering. Ved å «bli stående» fikk Bache-Wiig og hans likesinnede innflytelse over samfunnsutviklingen. At de gikk i kompaniskap med Gerhardsen og hans folk, er i seg selv et bemerkelsesverdig uttrykk for Arbeiderpartiets hegemoniske stilling i moderniseringspolitikken. – Men ved sin rolle ga industrialistene også sitt bidrag til at moderniseringsprosjektet gradvis ble omformet fra det sosialistiske til det atlantiske. Bache-Wiig fikk seg tildelt en viktig industristrategisk rolle og visste å bruke den. Det viste seg i Årdal og Sunndal, og det viste seg kort tid senere i den heftige strid om Sjaastad-komiteens radikale reformforslag.

Sjaastad-komiteens reformforslag hadde provosert meget ressursterke og vel etablerte næringsinteresser; av betydning for stridens utfall var ulike ekspertgruppers posisjonering – ikke bare juristenes, men også ingeniørindustrialistenes. Så lenge den reguleringspolitiske strid kunne oppfattes som en strid mellom to økonomiske retninger – den nye styringsøkonomi mot den gamle markedsliberalisme – var regjeringen på offensiven. Det var først da juristene grep inn i striden med sin rettslige argumentasjon, at den opposisjon de næringsdrivende hadde drevet, ble politisk kraftfull. Det politiske gjennombruddet kom med professor Johs. Andenæs' inntreden i debatten. Andenæs' rettslige argumentasjon ga legitimitet til to hensyn: dels det prinsipielt statsrettslige, prinsippene for en liberal-demokratisk statsforvaltning, som berørte enhver samfunnsborger, dels det spesifikt næringsøkonomiske, prinsippene for en privatkapitalistisk samfunnsøkonomi, som i første rekke berørte den næringsdrivende klasse. I en slik kontekst kunne også advokater med en mer nærliggende og entydig identifikasjon med de næringsdrivende og deres sektor, tale sine klienters sak med større politisk virkning. Den reguleringspolitiske strid ble slik via den juridiske profesjon hevet ut av den snevre interessekonflikt og fikk et gjennombrudd i den politiske offentlighet.⁴⁵¹

Også ingeniørindustrialtene spilte en rolle i denne sak. Det var denne kapitalistiske kompetansetradisjon Arbeiderpartiet utfordret etter 1945, bl.a. ved gjennom lovgivning å gi det offentlige fullmakt til å bestemme næringsdriftens art, omfang, lokalisering etc. Da regjeringen i 1947 nedsatte Sjaastad-komiteen for å etablere et arrangement som kunne muliggjøre direkte offentlig styring av industri og handel, kom ikke de sosialistiske industrialister til å spille noen vesentlig rolle. Til den i denne henseende avgjørende strategiske oppgave å utforme en radikal rasjonaliseringslov valgte Gerhardsen å satse på en middelmådig LO-jurist fremfor en sosialistisk industriteknokrat. I den endelige konfrontasjon om forslaget til rasjonaliseringslov i 1952–53 var de sosialistiske ingeniørindustrialtene helt fraværende. Det kan en derimot ikke si om de borgerlige ingeniørindustrialtene. Jens Bache-Wiig intervenserte også i denne sak på et strategisk avgjørende tidspunkt.

Bare første del, den om elektrifiseringen, er på det nærmeste gjennomført. Det viser seg, jo mer vi arbeider med problemet, at sosialisme ikke bare er et spørsmål om teknikk og produksjon og eksport, det er også et spørsmål om mennesker, deres arbeidsfjlede og deres livsglede. Men vi har i den travle etterkrigstiden forsømt å ta oss tid til å definere den menneskelige siden av saken. Selv om vi oppnår den høyeste teknikk og produksjon, kan det ikke være sosialisme vi har oppnådd, hvis menneskene skal leve i konsentrasjonsleirer. Nå er det en overdrivelse å si, som enkelte 'flyktninger' fra Årdal gjør, at Årdal er en konsentrasjonsleir uten gjerde om, men likevel er det et faktum at utbyggingen av Årdal Verk har foregått så godt som utelukkende etter tekniske og økonomiske linjer. Maskinene, hallene, kaiene har vært kjæledeggene, menneskene har vært stebarna.⁴⁴⁸

Valget av Jens Bache-Wiig var også valg av kurs i den industrielle modernisering. Bache-Wiig så det som sin oppgave å sørge for at Årdal ikke ble noe eksperiment i sosialisme. I den oppgaven lyktes Bache-Wiig. Men om det ikke ble sosialisme, ville regjeringen Gerhardsen gjerne ha mer statsdrift – og for det formålet skulle Bache-Wiig bli en viktig mann for regjeringen.

Styret for Årdal Verk utarbeidet på oppdrag fra regjeringen planen for et nytt aluminiumverk på Sunndalsøra. Bache-Wiig og hans styre anbefalte en ny fabrikk i statlig regi i form av en urvidelse av Årdal Verk til Årdal og Sunndal Verk, til dels finansiert med Marshallmidler. I tillegg til de rene industriøkonomiske argumenter ble det lagt vekt på verkets beredskapsfunksjon i den atlantiske militærintegrasjon. – Den borgerlige opposisjonen mot Arbeiderpartiets industrialiseringslinje kulminerte med motstanden mot industrireisingen på Sunndalsøra. I den borgerlige opposisjon som hadde vært økende fra 1947 og utover, fløt to motiver sammen: industririsikos og statskæpsis. I Høyre var de toneangivende skeptiske til en storindustriell ekspansjon på bekostning av den etablerte næringsstruktur – en ville ha industrien integrert som «ledd i et allsidig samfunnsystem». En advarte mot å «overindustrialisere», en ville tilstrebe «en harmonisk utvikling av næringer». Overhodet var en skeptisk til innflytelsen fra industrialistene «fra banestrøkene i Aker», som C.J. Hambro formulerte det. I debatten om den nye statsindustri på Sunndalsøra så Hambro det vesentlige i hvilket inntrykk det ville gjøre på utlandet at Arbeiderpartiet ville «sosialisere norsk industri» med amerikansk kapital.⁴⁴⁹

Jens Bache-Wiig, den fremste av industrialistene «fra banestrøkene i Aker», hørte til en gruppe fremtredende industrialister som ingenlunde var medlemmer av Gerhardsens parti, men som like fullt kom på parti med Gerhardsen i modernisering av Norge. Den borgerlige opposisjons svake industrielle profil ga regjeringen mulighet til å inngå en strategisk allianse med landets fremste borgerlige industrialister, som stilte sin kompetanse til disposisjon for det statlig regisserte moderniseringsprogram. Disse industrialistene kom i en interessant mellomstilling i arbeiderpartietats grunnleggende år. På den ene side ble de på borgerlig hold betraktet som «overløpeter». Bache-Wiig ble med hans egen karakteristikk regjeringens «prygelknabe» i utviklingen av den nye statsindustrien. Bache-Wiig så selv

Den som i det offentlige hadde innledet Arbeiderpartiets snuoperasjon i denne saken, var nettopp Jens Bache-Wiig med en artikkelserie mot forslaget til rasjonaliseringslov i Arbeiderbladet i mai 1952. Samme dag som Bache-Wiigs første artikkel sto i Arbeiderbladet, hadde Arbeiderbladet på lederplass med henvisning til Bache-Wiigs artikkel anydet en mulig retrett i reguleringsstriden. I løpet av de neste uker og måneder vant det synspunkt Bache-Wiig hadde formulert, frem på bred front i de bestemmende kretser i arbeiderpartistaten.

Egentlig var ikke Bache-Wiig tilfreds med det han hadde oppnådd: å få skrinlagt rasjonaliseringsloven – han ville ikke ha noen prislov overhodet, skriver han i sine erindringer: «Jeg fremholdt [...] overfor myndighetene at hvis prisløven ble vedtatt ville jeg gå ut av Årdals styre. Da den var vedtatt, skrev jeg til Departementet og meddelte at jeg ønsket å fratre. Da ble det på nytt brann i rosens leir. Jeg ble hardt gått på av styret, av departementet og havnet til slutt hos daværende statsminister Oscar Torp. Han var meget dyktig og meget sjarmertende. Det endte med at jeg gav meg, hvilket foranlediget en meget spiss artikkel i Farmand som hånet meg sterkt.» Atter en gang ble Bache-Wiig «stående»: «skulle jeg fortsatt ha noen innflytelse på tingens gang, kunne jeg ikke stille meg selv utenfor.»⁴⁵²

Som så mange andre på den borgerlige fløy anså Bache-Wiig prisdirektør Thagaards som den store ulykken for næringslivet. De så den nye prisløven som Thagaards verk, og grunnlaget for etterkrigstidens reguleringsregime var blitt lagt under krigen. I tilfellet Thagaard ble det i krigstiden begått en tabbe ifølge Bache-Wiig – det beste ville ha vært om Thagaard hadde blitt sittende i okkupasjonsmaktens forvaring til krigens slutt. Prisdirektør Thagaard var blitt fengslet av tyskerne i 1942. Bache-Wiig skriver i sine erindringer: «For å få ham (Thagaard) ut måtte man ikke bare garantere hans fremtidige virksomhet, men det ble også forlangt at man stilte et ganske stort beløp som sikkerhet og som ville bli innkrevet hvis han ikke oppførte seg nøytralt. Det var dir. Carl Boyesen og jeg som skulle gå god for ham på disse vilkår. Da tidspunktet var inne for at han skulle slippe ut, var jeg på Grunna (Bache-Wiigs hytte i Ringsaker, RS), og det var vanskelig å få tak i meg. Tyskerne fant ut at det var nok med Boyesens garanti. Han var velhavende. Thagaard ble frigitt og forsvant straks som herr «Blom» til England uten å underrette Boyesen. Denne ble som rimelig kan være nokså forbauset. Etter frigjøringen forklarte Thagaard meg meget omstendelig hvorfor han hadde måttet handle som han gjorde. Jeg kan ikke si at han overbeviste meg om at han handlet rett. Den omstendighet at han kom til England kan vi bl.a. anta hadde megen innflytelse på prisløvens tilblivelse. Det var en ulykke for oss at han ikke ble sittende til krigen var over.»⁴⁵³

Nå ble altså så vel Thagaard som Bache-Wiig stående også etter den reguleringspolitiske strid, prisdirektøren med sin prislov og industrialisten i sine stillingsposisjoner. Derved illustreres det egenartede kompromiss arbeiderpartistaten i mye var.

FORSKNINGSINGENIØRENE

Lorentz Conradi ble fjernet fra Årdal og fløyet til USA på forskningsopphold. Da Conradi vendte tilbake i 1952, sluttet han seg til en annen krets av ingeniører, forskningsingeniørene ved Forsvarets Forskningsinstitutt. Conradi, også han, ble innlemmet i et nytt ideologisk prosjekt: Norges integrasjon i det atlantiske.⁴⁵⁴ I dette prosjekt kom forskningsingeniørene til å spille en viktig rolle, ved nettverket de etablerte, ved prosjektene de gjennomførte og ved ideologien de produserte. Ikke alle blant de toneangivende var ingeniører; Gunnar Randers, f.eks., var astrofysiker. Men uansett var det ingeniørens grep om samfunn og politikk de anla.

I utgangspunktet var forskningsingeniørene en gruppe eksperter som ikke umiddelbart sognet til Arbeiderpartiet, men som stilte sin faglige kompetanse til disposisjon for gjenoppbyggingen av landet. Det begynte med faglig kompetanseoppbygging ved FFI og tilgrensende institusjoner i de første etterkrigsår, og fortsatte med integrasjonen i det militær-industrielle kompleks etter 1949. Derigjennom ble det en nærhet mellom FFI-miljøet og de borgerlige ingeniørindustri- alister – de dannet en teknokratisk elitegruppe med viktige posisjoner innen det sosialdemokratiske blandingsystem. Gjennomslaget for amerikansk industrialisme i arbeiderpartistaten utover på 1950-tallet må ses i lys også av disse teknokratiske elitegruppers sterke stilling.

I dette miljø var det fremfor alt Helmer Dahl og Gunnar Randers som formulerte en mer eksplisitt ideologi om politikk og samfunnsliv – en saint-simonistisk ideologi. Helmer Dahl skisserte grunntrakkene i sin ideologi i det foredrag han holdt ved Polyteknisk Forenings første møte i 1945 på initiativ fra Alf Ihlen, foreningens formann. Skulle også freden vinnes, måtte en ha klart for seg at de alliertes seier i krigen var en teknologisk basert seier, med den nye teknologis menn – forskerne og ingeniørene – i en fremskutt posisjon: «Industrielt adskiller kappløpet i krig seg ikke meget fra den normale industrielle konkurranse, og de administrative problemer ligner mest de mange samfunnsmessige spørsmål man har lyst til å angripe i fred, men ofte viker tilbake for. Det er således grunn til å tro at med de nødvendige forandringer, vil de aller fleste av krigens erfaringer ha en meget direkte innflytelse på den tid vi går i møte.»⁴⁵⁵ Det synspunkt Helmer Dahl fremholdt for den teknisk-industrielle elite, var et forsvar for industriell modernisering basert på forskning: «Uansett hvilken økonomisk virksomhet vi driver, vil det i moderne tid være lønnsomt å bygge vår virksomhet på forskning [...]. Nettopp for et lite land er sterkt spesialiserte industrier, bygget på høy kvalitet, den naturligste virksomhet.»⁴⁵⁶ Den industrielle konkurranse var blitt en konkurranse om det tekniske fremskritt: «Den industrielle krig forskyves derfor langsomt fra en markeds- og råvarekamp til en kamp om det hurtigste tempo i fremskritt.»⁴⁵⁷ Helmer Dahl foredro en modernisert saint-simonisme med forskningen som «samfunnets vekstpunkt» og forskerne som en kallet gruppe: Det var de som hadde «evnen til å lede samfunnets vekst».⁴⁵⁸

– «psykoanalytikere, psykologer, psykoterapeutikere» – har begynt «i den gale enden»: «De har prøvet å gå før de kunne krype. Det finnes sikkert metoder til å behandle rasjonelt, som ved matematiske metoder, de elementer som danner grunnlaget for slike ting som vi kaller sorg, vrede og sjalusi. Den store oppgaven ligger i å finne fram disse metodene, ikke i å helbrede enkelte abnorme tilfelle.»⁶⁴

Gunnar Randers var rundt 1950 også engasjert med utgivelsen av et nytt tidsskrift, *Vi Vet*, som var tenkt som et organ for den nye vitenskapelige samfunnsånd. Tidsskriftet ble lansert av Tiden Norsk Forlag høsten 1950, på samme tid som den intense debatt om regjeringens beredskapslover raste i norsk offentlighet og skar tvers igjennom også tidsskriftets redaktørkollegium: Karl Evang, Gutorm Gjessing og Gunnar Randers. I denne striden og i synet på øst-vest-konflikten var det en politisk av grunn mellom Randers på den ene siden og Evang og Gjessing på den andre.⁶⁵ Men denne fundamentale uenighet i vurderingen av det aktuelle politiske hindret ikke en konsensus på et annet plan – i synet på vitenskapens og teknikkens friggjørende rolle. De dystre politiske realiteter ble kontrastert med en fremtid bygget på vitenskapelig rasjonalitet. *Vi Vet* skulle, skrev de tre redaktører i sin felles programerklæring, åpne opp for menigmann vitenskapens «fantastiske verden».⁶⁶ Perspektivet var opplysning om «moderne teknikk og vitenskap» for å sette i gang «en modningsprosess» hos den enkelte samfunnsborger. Derved kunne også samfunnet modnes slik at det kunne «gli naturlig inn i utviklingen av teknikk og vitenskap». «Teknikk og vitenskap raser fram i et tempo som kan ta pusten fra noen og enhver», skrev redaktørene, men «menneskeheten er ikke klar til å ta konsekvensene av den tekniske og vitenskapelige utviklingen». De så for seg en ny, vitenskapelig basert samfunnsbygning: en «verdensstat», løst fra «nasjonsgrensens hemmende innflytelse».

Gunnar Randers var en intellektuell nøkkelkikkelse i arbeiderpartistaten. Gjennom en årrekke disponerte Randers en langt større del av budsjettet til Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (NTNF) enn noen annen forsker. NTNF ble opprettet i 1946. En komité, ledet av NTH-rektor Fredrik Vogt, hadde høsten 1945 fått i oppdrag å utrede spørsmålet om «den tekniske forskningsorganisasjon». Vogt-komiteen arbeidet meget raskt og avga sin innstilling allerede i april 1946. Komiteen formulerte et prinsipielt syn på betydningen av forskningsbasert industri: «Mer demonstrativt enn noensinne før har krigen vist at den organiserte tekniske forskning er avgjørende for den industrielle utnyttelse av grunnvitenskapene og dermed for seieren i en teknisk krig. Men den vil nødvendigvis bli like avgjørende i den fredelige kappestrid som nå kommer. Den som ikke holder mål, vil automatisk synke ned i økonomisk avhengighet.»⁶⁷ Om dette generelle synspunkt var det ingen uenighet i Vogt-komiteen. Det var det derimot om organisasjonsmodellen. Vogt selv foretrakk en sterk statlig styring av forskningen gjennom et eget direktorat, i tråd med det planstyre Arbeiderpartiet søkte å realisere etter 1945. Men denne modellen vant interessant nok ikke frem på dette felt. Det gjorde derimot den modellen som et annet komitémedlem lanserte,

Mens Helmer Dahl forfektet en mild saint-simonisme, sto Gunnar Randers frem med en militant saint-simonisme for atomalderen. Randers slo et slag for en ideologi han antok uansett ville tvinge seg frem: «Det er nå engang slik at fremskrittene er der og vil fortsette enten folk mener de gjør livet bedre eller ei.»⁶⁸ Basis for Randers' fremtidsvisjon var atomenergien som den nye samfunnsreformende kraft. Atomkraften var en energikilde kun med fordeler, uten ulemper. «Langt fram i tiden er det ikke umulig at historien vil glemme de ødeleggelser som atombomben har gjort i verden i forhold til de enorme fremskritt og forbedringer som atomalderen innledet», skrev Randers under den futuristiske overskriften «Mot syntretiske grønnsaker».⁶⁹ Han forfektet en meget sterk fremskrittstro: «Det er ingen grunn til å tro at det finnes problemer i menneskers tanker som ikke kan løses ved menneskets midler. Det har hittil aldri forekommet at man har stilt et fornuftig spørsmål uten å finne et fornuftig svar.»⁶¹ Denne fremskrittstro var festet til den vitenskapelige rasjonalitet i naturvitenskapelig forstand. «Diskusjonen i de eksakte naturvitenskaper er preget av en eiendommelighet som er helt enestående blant diskusjoner her i verden. Det som er enestående, er at man vet hva man snakker om,» var Randers' poeng, «man kan gripe fatt i den ene enden av et problem og så å si trekke seg fram skritt for skritt. Man slik var det ikke overalt: «I politiske, økonomiske, sosiale og religiøse diskusjoner er det ikke slik. Før man her fatt i en ende og trekker i den, så er det som å trekke i en rotstubb på udyrket mark. Det følger med nye og nyere røtter, grener og jord og underjordiske planter inntil man til slutt har hendene fulle og knapt vet hvor det var man begynte å hale.» Annerledes er det med de tekniske og vitenskapelige sider av atomenergien – de «er enkle og klare og deres anvendelse vil ikke kreve noen organisasjon hverken av De forente nasjoner, kvinnelig eller fredsføretninger». Komplikasjonene oppstår når man prøver «å forbinde de tekniske prinsippene med verdens ikke-tekniske funksjoner»: «Det er da nasjonalisme, samfunnsøkonomi, politikk og rasefordommer kommer som krydderier på en fundamentalt enkel rett. Det er da man kommer til det punkt hvor alle mennesker, uansett utdannelse eller særlige forutsetninger, har sitt bidrag til diskusjonen, sitt lodd å legge i vektskålen.»⁶²

Randers hadde i *Atomener og sunn fornuft* sett for seg en verden ledet av en kompetent elite som var opplyst av og belyst av verden ut fra den naturvitenskapelige rasjonalitet. «Naturvitenskapen er kommet forholdsvis langt i den verden vi skal rydde opp i idag.»⁶³ Men det gjensto fortsatt mye arbeid: «Jeg vil ikke misforstås derhen at jeg benekter at det eksisterer annet enn gravitasjon og elektromagnetisme i verden. Det er riktig at naturvitenskapen kanskje er alene om å ha utviklet en konsekvent arbeidsmetode, men jeg vil igjen minne om at vi fremdeles har to milliarder år å arbeide i.» Randers benekter ikke at det også fantes ting som ikke kunne måles og veies: «Følelser som sorg og glede er like store realiteter i verden som en kokt potet.» Vanskeligheten var bare «at vi ennå ikke har kommet så langt at vi kan behandle problemer som angår følelser med rasjonelle metoder slik som vi kan med problemer angående bevegelse og kraft». Feilen var at kuratorene

nemlig Alf Ihlen. Med sin modell – organisering av den teknisk-industrielle forskning i et frittsående forskningsråd – oppnådde Ihlen å forene en sterk industriell innflytelse over forskningsrådet med dets autoritet som offentlig institusjon.⁴⁶⁸ NTNf ble opprettet med det formål «å fremme den tekniske og den dermed sammenhengende naturvitenskapelige forskning i Norge, samt sørge for at forskningsresultater blir utnyttet til gagn for norsk næringsliv».⁴⁶⁹ Også i det finansielle foretrakk en blandingssystemets modell med offentlige og private midler. NTNf ble et møtested for de teknokratiske industrialister med feste i det offentlige apparat såvel som i det private næringsliv. NTNfs første formann var Alf Ihlen fra 1946 til 1952, da han ble avløst av Jens Bache-Wiig.

I dette teknokratiske miljø tok allerede tidlig i etterkrigstiden en ny samfunnsmentalitet form: samarbeid og ikke konfrontasjon mellom arbeiderbevegelse og næringsliv. Også i regjeringen tenkte en langs samarbeidslinjen på dette området. Det nyopprettede NTNf var et organ som inviterte til «et tillitsfullt og utstrakt samarbeid» mellom forskning, næringsliv og politiske myndigheter. Samarbeidsideologien kunne mindre konfliktskyt realiseres på dette felt som lå utenfor klassenkampens tradisjonelle arenaer: «Bare ved en felles innsats vil en her i landet løse de store oppgaver som forskningen og forskningsvirksomheten stiller. Bare på den måte vil det kunne skapes et teknisk nivå og nås de forskningsresultater som er av avgjørende betydning for utviklingen av en tidsmessig industri som i teknisk henseende står fullt på høyde med utviklingen i andre land.»⁴⁷⁰ Da Norsk Produktivitetsinstitutt ble opprettet i 1953 som frittsående institusjon med blandingøkonomisk finansiering, kom således initiativet til denne modell fra Alf Ihlen og hans krets.

NTNf-systemet ble en langt større suksess enn andre institusjonelle nyskapinger fra arbeiderpartistatens første år, så som bransjerådene og Det økonomiske samordningsråd. Det rådet en vedvarende uklarhet om disse korporative organers funksjon – om de skulle være organer for kapitalistisk modernisering eller for sosialistisk strukturreform, for klassesamarbeid eller for konfrontasjon. I NTNf-systemet kunne derimot borgerlige industrialister bringes sammen med unge moderniseringsentusiaster – og de fant en felles plattform i en teknokratisk industrialisme.⁴⁷¹

Ser en på de offentlige midler som gikk gjennom NTNf under arbeiderpartistatens periode, er det bevilningene til forskningsingeniørene som rager høyest: Den prioriterte tekniske forskning var innen militær-industri og atomenergi ved FFI og IFA; disse fikk, som nevnt, tilført offentlige midler av en helt annen størrelsesorden enn andre forskningsinstitutter. Det var med basis i dette miljø at det på 1960-tallet kom et gjennombrudd for et moderniseringsalternativ til sosialøkonomenes kraftindustrialisme. Nyvinningene på forskningsfronten innen elektronikk, automatiseringsteknikk og atomenergi ga grunnlag for en kunnskapsindustriell moderniseringslinje, med FFI-direktør Finn Lied i en sentral posisjon.⁴⁷²

INGENIØRARKITEKTENE

Helmer Dahls og Gunnar Randers' ideologi var, både i den milde og den militante versjon, en atlantisk saint-simonisme: den rasjonelle samfunnsform var en atlantisk reformert kapitalisme. Den teknokratiske ingeniør-ideologi vant imidlertid frem i arbeiderpartistaten også fra en annen kant, fra ingeniørarkitektene. De brakte den teknokratiske ideologi inn fra venstre.

To av de toneangivende blant ingeniørarkitektene var Frode Rinnan og Erik Rolfsen, som i etterkrigsårene søkte å materialisere de forestillinger om arkitektur, by og bolig som de i 30-årene hadde fremlagt i tidsskriftet PLAN. Frode Rinnan ble arbeiderbevegelsens husarkitekt som fra sin strategiske plassering i det organisatoriske apparat fikk store, prestisjetunge prosjekt fra den indre krets; Erik Rolfsen hadde som Oslos byplansjef fra 1947 til 1973 et betydelig ansvar for hovedstadens utvikling i den store saneringsperioden.

Erik Rolfsens første oppdrag etter frigjøringen var å lede «Brente Steders Regulerings» (BSR). Denne organisasjon var opprettet i juli 1940 for å lage reguleringsplaner for gjenreisningen av de norske byer som ble ødelagt i krigens første måneder; den var ledet av Sverre Pedersen, som var professor ved NTH, og som sammen med Oslos byplansjef Harald Hals var den ledende skikkelse i Norge innen byutvikling i mellomkrigstiden. BSR ble etter hvert lagt under kontroll av Albert Speers plankontor i Berlin, og flere, blant dem Harald Hals, forlot BSR etter en tid. Etter frigjøringen ble BSR og fremfor alt Sverre Pedersen, utsatt for sterk kritikk, bl.a. fra hans tidligere studenter fra NTH. BSRs planer var, så en av dem, «laget etter tysk diktat, en kan godt si de var nazistiske». Men ifølge Øyvind Thomassen var det i det store og det hele «Pedersen sine planar som vart realisert».⁴⁷³

BSR fikk etter krigen et særlig ansvar for gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms, noe som i all sin tragedie ga reguleringsarkitektene en enestående sjanse: Alt det gamle var med jorden jevnet. Her kunne en starte med blanke ark, på bar bakke, legge passer og linjal direkte på landskapet, og slik konstruere rasjonelle byer og steder uten historiens slagg. Det var gjort «rent bord på hele området» for planleggerne, som Erik Rolfsen formulerte det.⁴⁷⁴ Byen burde planlegges som en helhet, som en stor organisme med mangfoldige behov. «Dette har en mulighet for å gjøre på en ideell måte bare det hvor det skal bygges helt opp fra nytt,» skrev den nylig satte sjef for BSR, «men til gjengjeld har en da en chance som kan få avgjørende betydning for fremtidens samfunn.»⁴⁷⁵ Frode Rinnan, som også besøkte det «avsvidde» Finnmark på denne tiden, snakket om «en engangssjansje som vi ikke må la gå fra oss».⁴⁷⁶

Nå skulle det ikke gå helt som reguleringsarkitektene hadde drømt om. Frode Rinnan hadde på sin finmarkstreise i 1946 konstatert et visst motsetningsforhold – ikke av politisk art, men mer som «forskjell i smaken når det gjelder bygge og trossel». Samme år hadde Trygve Bratteli, DNAs nestformann, likeledes rappor-

derklassen «historiens subjekt» – han foreslo jo nettopp på denne tid av strategiske, marxistiske grunner et program for å produsere en større industriarbeiderklasse. Bolsjevikene fant ikke, som Jakobsen mener, i taylorismen «det teoretiske grunnlaget for sin sosialistiske planøkonomi». Her forveksler Jakobsen planøkonomiens teoretiske grunnlag, som fortsatt var marxismens politiske økonomi, med dens praktiske iverksettelse på bedriftsnivå. Det var denne siste mulighet NEP-ideologene så åpne seg i den tayloristiske arbeidslære.

- 385 *Arbeiderbladet*, 16.10.1935.
- 386 «Offentlige entreprenører» er Olav Wickens term, jf. Wicken, *Elektroentreprenøren*, s. 23.
- 387 W. Thagaard, «Den offentlige administrasjon under et system med statsregulert næringsliv», i *Nordisk Administrativt Tidsskrift* 1946, s. 156 ff.
- 388 *Ibid.*, s. 165 ff.
- 389 T. Rød Larsen, «Hjerte og hjørne». Om den norske sosialøkonomiske profesjons utvikling og betydning, Institutt for rettsosologi, Oslo 1976, s. 18 ff.
- 390 T. Bergh/E. Sejersted, «Økonomenes rolle i regjering og forvaltning», i T. Moe et al., *Full sysselsetting og økonomisk vekst?* Festskrift til Eivind Erichsen, Oslo 1987, s. 173 ff.
- 391 T. Bergh/T.J. Hanisch, *Vitenskap og politikk – linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*, Oslo 1984, s. 226.
- 392 *Ibid.*, s. 203.
- 393 Sejersted, *Opposisjon og posisjon*, s. 65.
- 394 P. Lægreid/J.P. Olsen, *Byråkrati og beslutninger*, Oslo 1978, s. 99.
- 395 Bergh/Sejersted, op.cit., s. 180.
- 396 Lie, *Ambisjon og tradisjon. Finansdepartementet 1945–1965*, s. 335 ff.
- 397 *Ibid.*, s. 332.
- 398 P.J. Bjerve, «Teknisk revolusjon i økonomisk analyse og politikk», i *Statsøkonomisk Tidsskrift* 1/1966, s. 1 f.
- 399 *Ibid.*, s. 17 f.
- 400 L. Johansen, «Marxism and Mathematical Economics», i *Monthly Review* 1/1963, s. 514.
- 401 Bjerve, *Økonomisk planlegging og politikk*, s. 57 f.
- 402 St.prp. nr. 1 (1945–46). Nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet. Særskilt vedl. nr. 11 til statsbudsjettet.
- 403 Petter Jakob Bjerve, sit.e. Lie, op.cit., s. 72.
- 404 T. Bergh, «Arbeiderpartiet og statens styrende hånd», i Nordby, *Arbeiderpartiet og plansynet*, s. 43.
- 405 O. Aukrust/P.J. Bjerve, *Hva krigen kostet Norge*, Oslo 1945.
- 406 Lie, op.cit., s. 185 ff.
- 407 Ø. Østerud, *Det planlagte samfunn*, Oslo 1979, s. 67.
- 408 T. Bergh, «Utviklingstendenser i norsk makroøkonomisk planlegging», notat til Finansdepartementet, Oslo 1976, s. 10 ff.
- 409 Gerhardsen, *Samarbeid og strid*, s. 124. – P.J. Bjerve, som i mai 1947 sammen med Profoss introduserte for Erlanders regjering det norske system med nasjonalbudsjett, fremhever imidlertid at i det svenske system ble ikke nasjonalbudsjettet et like

betydningsfullt styringsinstrument som i norsk politikk: «Det svenske nasjonalbudsjettet vart ikkje eit program for den økonomiske politikken i like høg grad som det norske. Såleis har nasjonalbudsjettpublikasjonane i Sverige i mindre grad enn i Norge hatt ei drøfting av måla for den økonomiske politikken.» (*Økonomisk planlegging og politikk*, s. 195)

- 410 Gerhardsen, *Samarbeid og strid*, s. 26.
- 411 Bergh/Hanisch, *Vitenskap og politikk. Linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*, s. 189.
- 412 Lie, op.cit., s. 446.
- 413 Bergh, *Storhetstid*, s. 311.
- 414 Brev til Einar Gerhardsen, januar 1950, Profoss' arkiv, boks 43.
- 415 Sit.e. Bergh, «Arbeiderpartiet og statens styrende hånd», s. 36.
- 416 Gerhardsen, *Samarbeid og strid*, s. 125.
- 417 Brev til Einar Gerhardsen, januar 1950.
- 418 E. Profoss, «Skillelinjene i den økonomiske politikk» (1949), Profoss' arkiv, boks 42.
- 419 K. Dahl Jacobsen, «Informasjonstilgang og likebehandling i offentlig virksomhet», i *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2/1965, s. 159 f.
- 420 *Ibid.*, s. 153.
- 421 *Ibid.*, s. 155.
- 422 *Ibid.*, s. 157.
- 423 *Ibid.*, s. 158.
- 424 J. Nordgård, *Jens Steffensen i norsk fiskeripolitikk etter 1945*, hovedoppg. i historie, Universitetet i Trondheim 1977, s. 56 ff.
- 425 SF 1947, 7a, Tid.S., s. 582.
- 426 P. Fredriksen, *Det norske Arbeiderpartis syn på næringspolitikken*, hovedoppg. i historie, Universitetet i Oslo 1977, s. 88.
- 427 Nordgård, op.cit., s. 20 ff.
- 428 Nordgård, op.cit., s. 26.
- 429 SF 1951, 8, Tid. O., s. 137.
- 430 Ot.prp. nr. 47 (1960–61), jf. Mikalsen/Sagdahl, op.cit., s. 191 f.
- 431 Notater av Drogseth og Conradi for statsråd Evensen 1945–46, sit.e. T. Grønlie, «Industriforvaltningen – et styringsredskap?», i Nordby, *Arbeiderpartiet og plansynet*, s. 123. Når ikke annet er angitt, er referansene til Drogseth og Conradi hentet fra Grønlies studie.
- 432 Grønlie, *ibid.*, s. 123.
- 433 L.A. Conradi, «Industrien og staten», i *Samtiden* 1946, s. 535, 532.
- 434 Grønlie, *ibid.*, s. 127 ff.
- 435 Notat februar 1946, Grønlie, *Statsdrift*, s. 83.
- 436 Notat april 1946, Grønlie, *ibid.*, s. 83 f.
- 437 Conradi i ulike notater 1946, i oppdrag for statsråd Evensen, Grønlie, *ibid.*, s. 71.
- 438 Grønlie, *ibid.*, s. 85.
- 439 Aa.W. Owe, «Minnetale over professor Jens Bache-Wiig», vedlegg til J. Bache-Wiig, *Erindringer*, nedtegnet 1956–58, upublisert, i familiens eie. – Et portrett av generaldirektør Owe regnes av Christine Myrvang i «Falkeblikk og styringstek-

maktbrynde; en sjøl kjemper bare i forsvar for sine ideal. Situasjonen er den samme i Øst som i Vest. Begge parter fører den kalde krigen i forsvar for sine ideal mot maktstjuk, imperialistisk aggressivitet.» (V. Aubert et al., *Tenk en gang til*, Oslo 1952, s. 15). Også Karl Evang sto sentralt i denne krets som var blant initiativtakerne til avisen *Orientering* som fra slutten av 1952 ble et samlingssted for opposisjonen mot de kalde krigere også i Arbeiderpartiet.

466 «Vårt program», i *Vi Vét*, bind 1, 1950, s. 1 ff.

467 Sit.e. S. Kvaal, *Drømmen om det moderne Norge*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim 1991, s. 39.

468 T.J. Hanisch/E. Lange, *Vitenskap for industrien*, Oslo 1985, s. 181 ff.

469 Sit.e. J.P. Collett/H. Skoie, «Teknisk-industriell forskningsorganisasjon i Norge 1945–80», NOU:1981, 30 B, s. 103.

470 St.meld. nr. 10 (1947), s. 29 f.

471 For interessante refleksjoner om NTNf-systemet, se Collett/Skoie, op.cit s. 105 ff.

472 Jf. Wicken (red.), *Elektronikk-entreprenørene*, op.cit.

473 Thomassen, *Herlige tider. Norsk fysisk planlegging ca. 1930–1965*, s. 187.

474 E. Rolfsen, «Erfaringer fra byplanarbeidet i Finnmark i 1945 og 1946», notat 1948, BSR, Riksarkivet, boks 30.

475 E. Rolfsen, «Er byregulering nødvendig?», notat 1946, BSR, Riksarkivet, boks 31.

476 F. Rinnan, Foredrag i NRK 24.11.1946, Folkets Hus' Landsforbunds arkiv, Arbeiderbevegelsens arkiv, boks 163.

477 T. Bratteli, Rapport fra tur i Finnmark 28.5.–22.6.1946, DNAs arkiv, 1946, Arbeiderbevegelsens arkiv, boks 13.

478 E. Rolfsen, «Erfaringer fra byplanarbeidet i Finnmark i 1945 og 1946», notat 1948, BSR, Riksarkivet, boks 30.

479 E. Rolfsen, «Storbysentra i Vest-Europa», i *Byggekunst* 1950, s. 229 ff.

480 E. Rolfsen, «Er byregulering nødvendig?»

481 E. Rolfsen, «Storbysentra i Vest-Europa».

482 E. Rolfsen, «Oslo gjennom de nærmeste 50 år», i *Byggekunst* 1950, s. 85 ff.

483 Chr. Norberg-Schulz, «Sverre Fehns poetiske modernisme», i S. Fehn, *Samlede arbeider*, Oslo 1997, s. 39.

484 Rinnan hadde allerede i 1947 fått i oppdrag å lage en plan for Frognerparken. Om Vigelands skulpturgruppe «Slekten» mente Rinnan den var «noe bombastisk tysk» (*Dagbladet*, 16.12.1947). Da Rinnan knapt 50 år senere skuet utover Vigelandsanlegget fra sitt stupetårn i Frognerbadet, var det «fascistisk kunst» han så, «og særlig i den nylig utplasserte skulpturgruppa 'Slekten'». Men, la idrettsvesenets arkitekt til, «parkanlegget er vidunderlig» (*Klassekampen*, 10.7.1993).

485 E. Rolfsen, «Byplan og bolig», i L. Schjødt (red.), *Boligsak er hovedsak*, Oslo 1950, s. 14.

486 *Ibid.*, s. 18.

487 E. Rolfsen, «Harald Hals 75 år», i *Byggekunst* 1951, Tillegget, s. 17.

488 Rolfsen, i «Byplan og bolig», s. 19.

489 O. Brochmann, «Hvordan skal vi bo i dag?», i Schjødt, op.cit., s. 62. – Kjetil Rolness har dokumentert den teknokratiske paternalismens gjennomslag hos arbeiderpartistatens interiørarkitekter (K. Rolness, *Med smak skal hjemmet bygges*, Oslo

nikk», i R.P. Amdam, D. Gjestland, A. Hompland (red.), *Årdal. Verket og bygda 1947–1997*, Oslo 1997, s. 84 ff.

440 J. Bache-Wiig, *Erindringer*.

441 Sejersted, *Demokratisk kapitalisme*, s. 186 f.

442 Bache-Wiig, op.cit.

443 Fremstillingen bygger på T. Grønlie, «Årdal Verks oksydavtale med Alcan i 1947», i *Historisk Tidsskrift* 1976, s. 139 ff.

444 Grønlie, *ibid.*, s. 156.

445 *Ibid.*, s. 161.

446 *Ibid.*, s. 178 f.

447 *Ibid.*, s. 188.

448 A. Mykle, «Årdals verk, sosialisme – eller hva?», i *Kontakt* 4/1950, s. 32 ff.

449 Sejersted, *Opposisjon og posisjon*, s. 81 f. – Se også E. Flatebø, *Ås Årdal og Sunndal Verk*, hovedoppg. i historie, Bergen 1973, s. 98 ff.

450 Bache-Wiig, op.cit.

451 R. Øvreliid, *Rettsikkerhet eller demokrati?*, Oslo 1984; jf. ovenfor s. 250.

452 Bache-Wiig, op.cit.

453 *Ibid.* – Bache-Wiig la for ordens skyld til at «Boyesen slapp fra affæren uten å måtte betale».

454 Conradi ble i 1961 hentet til Norsk Hydro, den bedrift Jens Bache-Wiig hadde vært styreformann for i en årrekke (til 1957). Hydros generaldirektør J.B. Holte så Conrads format og plasserte ham som direktør for den nye, store aluminiumsbedriften Alnor på Karmøy. Conrads forsøk på en ny type sosial bedriftsorganisering ved Alnor er beskrevet i K. Grove/J. Heiret, *Gjennom brytningstider. Alnor Kjemiske Fagforening 25 år*, 1992.

455 H. Dahl, «Forskning og samfunn» (1945), i *Teknikk og utvikling*, Bergen 1978, s. 32.

456 *Ibid.*, s. 33

457 *Ibid.*, s. 24.

458 *Ibid.*, s. 35.

459 G. Randers, *Atomkraften – verdens håp eller undergang*, Oslo 1946, s. 212 f.

460 G. Randers, *Atomer og sunn fornuft*, Oslo 1950

461 *Ibid.*, s. 191 f.

462 *Ibid.*, s. 143 f.

463 *Ibid.*, s. 150.

464 *Ibid.*, s. 154.

465 Randers' politiske budskap var på denne tiden at den kalde krigen ville måtte fortsette så lenge irrasjonaliteten hadde et feste på den internasjonale politiske arena: «Verden har ikke valget mellom fred og krig, men mellom kald krig og varm krig. Det er ikke utelukket at den kalde krigstilstand kan fortsette i lang tid. Så lenge valget er slik som det er, kan demokratiske oppgave ikke være annet enn å holde den kalde krigen gående.» Under slike omstendigheter måtte «den kalde krigen mot demokratiets motstandere» aksepteres «som en normal funksjon i demokratiens liv» – den måtte bare «gjøres mer effektiv» (*ibid.*, s. 181). – Gutorm Gjessing var blant bidragsyterne til *Tenk en gang til – om fred og forvar* – formet i opposisjon til den frosne fredens kald-krig-retorikk, der «det er bare motstanden som lider av